

Александра Савић

Универзитет у Бањој Луци

Филолошки факултет

Мастер студије српског језика и књижевности

aleksandra.suvira@yahoo.com

(Не)сувисле језичке полемике

(Едина Солак, *Расправе о језику у Босни и Херцеговини од 1850. до 1914. године: социолингвистички приступ*, 2014, Сарајево: Институт за језик, 278 стр.)

Сходно све већем интересовању за језичку прошлост Босне и Херцеговине, недавно је у издању Института за језик у Сарајеву објављена студија Едине Солак, доценткиње на Универзитету у Зеници, која, полазећи од социолингвистичког приступа језику, настоји расвијетлити један од најконтроверзнијих периода у историји ове земље. Ауторка тумачи и коментарише расправе о језику у Босни и Херцеговини од друге половине 19. вијека до Првог свјетског рата, при чему се велика пажња усмјерава првенствено на номинацију језика. Будући да феномен стандардизације и номинације језика у Босни и Херцеговини и даље изазива бројне противрјечне ставове, а да споменута ауторка износи занимљиве и надамсе непознате чињенице, сматрамо корисним извијестити о овој студији.

Но, прије него што проговоримо о књизи, рећи ћемо нешто о самој намјери овог приказа. Наиме, његова сврха је двострука – са једне стране, представити резултате до којих је дошла Едина Солак, а са друге стране, указати на мањак сличних студија које би коначно морале ставити тачку на расправе о језику у Босни и Херцеговини. Сматрамо, стога, да треба промислити о закључцима овог и сличних подухвата, нарочито јер су они углавном супротни ставовима које

заступа србистика. Слиједом тога, нужно се намеће питање зашто србистици недостаје оваквих истраживања. Осим прегалачких подухвата неколико понајбољих лингвиста, србистика језичку ситуацију у Босни и Херцеговини, нажалост, не проучава довољно. Осим тога, често пропушта да критички вреднује закључке до којих су дошли други.

Монографија *Расправе о језику у Босни и Херцеговини од 1850. до 1914. године: социолингвистички приступ* има пет поглавља – „Језичка политика и стандардизација језика“, „Језик у Босни прије танзиматских реформи“, „Језик у Босни од 1850. године до 1878. Године“, „Расправе о језику у Босни и Херцеговини од доласка аустроугарске власти до анексије“ и „Расправе о језику у Босни и Херцеговини од анексије до 1914. године“. Намјера ауторке је била да у овом широком историјском захвату, како сама наводи, укаже на потребу „једнаког *знанственог* третирања терминолошке номинације језика у свим скупинама становништва“ (стр. 10), што имплицира да Солак управо назив језика сматра полазном основом за анализу језичке политике у наведеном периоду. Поред тога, већ је у уводу напоменуто да је сличних истраживања недовољно и да су она „покушај да се у текстовима који су писани у Босни ‘наслуте’ и истраже идеје Вука Караџића, Љбудевита Гаја или, пак, неке друге идеје“ (стр. 9), па је овај рад, између осталог, покушај да се представе ставови „образованог муслиманског становништва које је себе називало Бошњацима, док није дошло под утјецаје матица које су крајем 19. стољећа почеле снажније ‘културно и финансијски’ дјеловати у Босни и Херцеговини“ (стр. 9). Будући да малтене свако поглавље износи релативно непознате тврдње за србистику, ми ћемо у овом приказу настојати поменути најважније закључке изнесене у сваком од њих.

У првом поглављу ауторка с правом примјећује да, док су се у 19. вијеку проучавале сличности међу језицима како би се они ставили у исте или сличне породице језика, дотле данашња језичка политика за лингвистички исте или сличне језике проналази различите номинације, а управо је назив

језика повезан са жељом да се „надвлада“ други. Истичући како се изучавање језика стално користи за изванјезичке хипотезе, Едина Солак као један од могућих разлога наводи недостатак критеријума за одређивање граница језика. Сматрајући да је свјетски критеријум неразумљивости језика говорника неважан за научну аргументацију на Балкану, те да се пројекцијом „посебних споменика писмености“ настоји дефинисати језички идентитет са становишта данашњег колективног идентитета, ауторка сматра да је проблем расправа о језику управо недостатак мјерила, појава многих изузетака од уобичајене социолингвистичке класификације, као и генерализација у номинацији језика на основу неких пробраних критеријума. Међутим, остало је отворено питање који су то поуздани елементи на основу којих се могу разријешити босанскохерцеговачке језичке неприлике.

Најзанимљивија поглавља су свакако „Језик у Босни прије танзиматских реформи“, те „Језик у Босни од 1850. до 1914. године“, која доносе напомене о језику у османској администрацији, те информације о називу језика локалног становништва током аустроугарског периода владавине. Османском „предстандардизацијском“ периоду је посвећена нарочита пажња, превасходно у погледу номинације језика, при чему ауторка наглашава да „номинацију језика и у овом раду треба проматрати као појаву одвојену од процеса стандардизације, кодификације и унификације“ (стр. 31). Овом напоменом Солак читаоцима ставља до знања да назив језика опстаје и након стандардизације, кодификације и унификације – односно, ове процесе не сматра релевантним за опстанак назива „босански“. Осим напомена о језику у османској администрацији, представљене су биљешке домаћих и страних аутора о називу језика у Босни и Херцеговини – Евлије Челебије, Ахмета Џевдета-паше, Мухамеда Хевајија Ускуфија, фра Стјепана Маргитића, фра Матије Петра Катанчића и других, те подаци о имену језика код локалног становништва. Свим овим напоменама је заједничко да реферишу управо о називу „бошњачки“ и „босански“, како

код странаца, тако и код домаћих аутора. Међу горенаведеним именима не налазе се православци, иако се помиње српски језик – додуше, када се говори о ситуацији изван Босне и Херцеговине, а занимљив је и ауторкин коментар „у другој половини 19. стољећа неки називи за језике потпуно [се] избацују, као што су *словински* и *илирски* и сл., док се ‘одабрани називи’ из 19. стољећа покушавају ‘преселити’ у неке друге крајеве гдје се нису користили под тим именом [...]“ (стр. 38), иако није прецизирано на које језике се овај коментар односи.

Посебно је интересантно тумачење Бечког књижевног договора. Наиме, он се посматра као договор који је првенствено био усмјерен на књижевност, али је доцније злоупотребљен за проблематизовање националног питања, нарочито откад је повезан са Гарашаниновим *Начертанијем* и Вуковим чланком *Срби сви и свуда*. Стога се износи сљедећи закључак: „У Босни Бечки књижевни договор није био релевантан из неколико једноставних разлога: Босна је била у државно-правном погледу у оквиру сасвим другог царства [...] тако да је сваки интерни државни акт који је донијело неко државно тијело Аустро-Угарске био релевантан за подручје Аустро-Угарске, а не Османског царства [...]; У Босни је ејалетска/вилајетска администрација спроводила познате транзитивне реформе, између осталог, и у области образовања, тако да се питање књижевног језика уопће није сматрало проблематичним [...]; друштвена структура становништва у представничким државним тијелима огледала се кроз професионалну припадност, а заједнички књижевни језик у Босни сматран је [...] заједничким језиком; аустроугарска администрација саставила је Договор за своје потребе и он је био и остао одраз практичних потреба, и само донекле одраз језичке политике унутар Аустро-Угарске монархије“ (стр. 56). Коментаришући овај договор, ауторка посебно наглашава да етничка и национална унификација кроз литературу није била резултат описивања постојећег стања, већ је ријеч о „врло динамичном процесу који подразумева

прије свега пропаганду у најширем смислу те ријечи“ (стр. 48).

Кад је у питању ситуација у Босни и Херцеговини од 1850. до 1878, говори се о номинацији језика и реформи образовања у вријеме Топал-паше Османа, будући да ауторка сматра да је овај период често занемарен у истраживањима језичке политике. Језик је најчешће, Солак наводи, називан босанским, и у штампи и у администрацији. Репорте образовања османског школског система у Босни и Херцеговини односиле су се и на немуслиманско становништво, а настава се одвијала на језику локалног становништва (!?), али је остало неразјашњено који је то назив језика – и код православаца и код католика и код муслимана. Набрајајући потом у којим се све мјестима настава одвијала на босанском језику, пред сам крај поглавља, Солак износи врло дискутабилан закључак – „у периоду од 1867. до 1878. године, у посљедњих десетак година пред аустроугарску окупацију, на босанском језику (истакла А.С.) наставу је слушало најмање **280.000** ученика и ученица основних и средњих школа“ (стр. 67) – нарочито дискутабилан ако се узме у обзир податак да је Аустроугарска монархија затекла више од 90% неписменог становништва.

У поглављима која слиједе, Едина Солак даје преглед расправа о језику од доласка Аустроугарске до Првог свјетског рата, фокусирајући се прије свега на службена гласила, листове и часописе Земаљске владе, с једне стране, а са друге, на часописе у којима се одвијала „национална борба“ за језик – *Босанску вилу*, *Бошњак*, *Наду* и, донекле, *Глас Херцеговца*. Текстови у наведим часописима детаљно су обрађени и представљени, а све у циљу да се протумаче њихови различити ставови о језику у Босни и Херцеговини. Ауторка долази до закључка како *Босанска вила*, као и часописи окупљени око ње, сасвим сигурно стоји на линији Гарашанинове и Вукове идеје, те да је писање овог листа служило за пропаганду идеја из Србије. Надаље, борба за хрватски језик одвија се у Хрватској, Славонији и Далмацији, а њен центар је Загреб, такође изван саме Босне и Херцеговине. Национална борба за језик и препирке које је произвела интензивно трају у првом периоду

окупације, а након промјене назива језика (српско-хрватски умјесто босански), јењавају и расправе у националним листовима, те се назире заједнички став о језику.

Иако окосницу цјелокупног истраживачког подувата чини пренаглашена оријентација на статус „босанског језика“, стиче се утисак да је феномен „босанског језика“ недовољно расвијетљен у другом дијелу књиге. Наиме, када су у питању муслимани, Солак је њихову борбу за језик илустровала примјерима из часописа *Бошњак*, јер се други муслимански листови нису бавили питањима језика. Не наводећи да је *Бошњак* имао врло мало присталица, да је остао изван борбе муслимана за црквено-школску аутономију и да је напосљетку угашен због недовољног броја читалаца, Солак износи закључак да је управо овај лист био стожерни центар муслиманске борбе за језик. Сви муслимански часописи, сматра Солак, након анексије одлазе у самоизолазију и муслимани „након доношења одлуке о укидању назива ‘босански језик’ у службеним институцијама, напосто одлазе унатраг у развоју науке о језику, у сферу унутарконфесионалног самодоказивања, тако да отпочиње ‘еуфемистички и социолингвистички очекивани отклон’ од тадашњих актуелних питања јужнославенске лингвистике“ (стр. 242). Такође, у већини поглавља, нарочито оних с почетка монографије, не разматра се статус српског језика, осим када се говори о пропаганди изван Босне и Херцеговине, те се тако стиче утисак да српски језик нема традицију у овој земљи и да је он производ дјеловања „бечке катедре за номинацију језика“ (стр. 49) која је искориштена за експанзионистичке (српске) политичке циљеве. У том је контексту посебно нејасан статус ћирилице, јер ауторка на неколико мјеста наводи да је то традиционално писмо у Босни и Херцеговини. Језик Хрвата у Босни и Херцеговини посматра се такође кроз пропаганду идеја из Хрватске.

На крају, можемо закључити да књига *Расправе о језику у Босни и Херцеговини од 1850. до 1914. године: социолингвистички приступ* несумњиво отвара бројна питања, полемише са свим досад прихваћеним ставовима о језику и доноси посве

нове закључке о османској и аустроугарској језичкој политици на овом дијелу Балкана. Намјера ауторке је била да, осврћући се на феномен расправе о номинацији језика, покаже како је у Босни и Херцеговини политика службене номинације језика вођена у службеним државним институцијама, а да су писања у појединим часописима само реакције на ту политику, па се тако већина расправа односила на доказивање супрематије властите језичке политике. Посебно се истиче борба за српски језик, као „други најважнији крак борбе за језик“ (под првим се вјероватно подразумијева аустроугарска политика), који је окренут против политике Монархије, усмјерен на нападе на хрватску политику и на придобијање муслимана.

Резултати овог подухата показују колико је политичко-језичка ситуација у Босни и Херцеговини замршена, а било би нарочито занимљиво упоредити резултате до којих су дошли истраживачи из сва три национална корпуса у овој држави. Поред тога што њихова истраживања говоре о истој ствари из различитих углова, њихови закључци произлазе из дијаметрално супротних хипотеза. Стога је врло важно да се ти закључци непрестано научно вреднују и преиспитују, јер, у супротном, интересовање за језичку прошлост Босне и Херцеговине свешће се – ако већ није – на *расправе о језику*.

Упркос свим замјеркама, књигу препоручујемо читаоцима, јер сматрамо да је језик у Босни и Херцеговини изузетно осјетљиво питање које изазива бројне, никад до краја разријешене, сукобе. Ове несугласице дијелом су резултат чињенице да се истраживачи врло ријетко одлучују да проблематизују ову тему, нарочито у периоду о којем говори Солак. Са друге стране, сматрамо да србистика запоставља значај оваквих студија (да ли их сматра нетачним и недостојним полемисања или се слаже са њиховим закључцима?), те се стога надамо да наш приказ може бити допринос могућим студијама, истраживањима и полемикама, јер је једно сасвим сигурно – босанскохерцеговачко језичко врзино коло може се прекинути само сталним трагањем за доказима, без прећуткивања истине, ма каква она била.